

BELİRSİZLİK ve KORKUNUN YENİ DÜZENİN OLUŞMASINA KATKISI

Buket ÇAKIR

ÖZET

Bu makalede belirsizlik ve kargaşa ortamının yeni düzenin oluşmasına katkısı ele alınmaktadır. Felsefi, kavramsal, siyasal, ekonomik, kültürel, bilimsel anlamda sınırlar içine alınamayan "belirsiz" olarak ifade edilmektedir. Belirsizlik olgusu korkuya, korku ise; aklı kullanma yetisinin körelmesine ve giderek topluma akılsızlığın ve "Obscurantisme"nin yaygınlaşmasına yol açmaktadır. Günümüzde belirsizlik ve kargaşa üzerinden üretilen korku kitleselleşmektedir.

Son yıllarda bugünün, Ortaçağ ile olan benzerlikleri "Yeni Ortaçağ mı oluşuyor?" düşüncesinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Makalede, yaratılan belirsizlikler ve kargaşadan kaynaklanan korkunun, mevcut değer dizgelerinin yerine yeni değer dizgelerinin yerleştirilmesine yaptığı katkı tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Korku, Belirsizlik, Feodalizm, Akıl, Aydınlanma

ABSTRACT

In this article, ambiguity and chaos situation's contributions of creating of new system are handled. "Ambiguity" is pointed out that not restricted the borders of means of philosophical, conceptual, political, economic, cultural and scientific. The phenomenon of ambiguity causes fear; the fear causes out of intellect and becomes widespread foolishness and obscurantism in society.

In last years, similarities of today and ferdalism caused the opinion of "is new Feudalism formed?" In this article, fear which is created by ambiguity and chaos and contributes new paradigm instead of present paradigm is debated.

Key Words: Fear, Ambiguity, Feudalism, Intellect, Enlightenment

GİRİŞ

Günlük yaşamda bireysel ya da toplumsal olarak her zaman duyumsanan ve aşına olunan korku; gerçek bir tehlikenin ya da tanımlanamayan soyut bir tehlike düşüncesinin insanda uyandırdığı endişe duygusunu tanımlamaktadır.

Sık sık içinde bulunulan durumun özelliğine göre, gelecekte, hatırlamaktan, yalnızlıktan, kalabalıktan, hastalıktan, iş kaybetmekten, iş bulamamaktan, hırsızlıktan, öldürülmekten, başarısızlıktan, otoriteden vb. korkulur. Korku, ilk toplumlardan bilim ve teknolojinin gelişmiş olduğu günümüze kadar, çoğu zaman doğa kanunlarını bilememekten ve denetim altına alamamaktan kaynaklanmış, aynı zamanda geleceği öğrenme, denetleme arzusu doğurmuş, tehlike ve belirsizlik durumlarında insanların güven ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Tarihin hemen her döneminde düzen oluşturulmadan önce belirsizlik ve kargaşa durumu ve beraberinde toplumda yükselen korku görülmüştü. Bilinemez olan kimi zaman insan-doğa uyumunu engelleyici felaketler, kimi zaman ise insan-insan uyumunu engelleyici ilişkilerden kaynaklanmıştı. Doğanın ve insanın denetim altına alınamaması belirsizlik durumu; belirsiz olan, tehlike ve risk ortamı; tehlike ve risk ise; korku yaratmıştı. Korku, toplumsal yasaklama olan tabuyu ortaya çıkarmış, olası felaketler, toplum tarafından tabunun çiğnenmesi olarak yorumlanmıştı. Bireysel olarak tabuyu çiğneyen ise, ya öldürülmüş ya da toplumdışına atılmasından duyduğu büyük korkudan dolayı kendiliğinden ölmüştü.¹ Bilinemez olandan ya da içinde bulunulan tehlikeli durumdan selamete erişmeyi sağladığına inanılan kâhinler, büyücüler ve sihirbazlar gibi statüler ortaya çıkmıştı. İnançlar bir yandan da belirsizlik karşısında tahammül artırıcı işlev görmüştü.

Korku yaratan belirsizlik ve kargaşa ortamlarının yeni düzen oluşumunda ya da eski düzenin sürdürülmesinde önemli katkısı bulunmaktadır.

Belirsizlik (müphemiyet); açık ve görünürde olmayan, anlaşılmayan, başka bir şeyle karıştırılabilme olasılığı olan, sınırlandırılmamış, kararlaştırılmamış, belirsiz olma durumunu tanımlamaktadır.

Bauman, sınıflandırmanın (kategorileştirmenin) kesinlik kazanmadığı durumları belirsizlik olarak tanımlamaktadır. İçerik alma ve dışlama biçiminde karşıtlık yaratma üzerine kurulmuş sınıflandırma, yapısı gereği tesadüflüğü ya tamamen yok etmekte ya da sınırlandırmaktadır. Sınıflandırma aynı zamanda yönlendirme ve denetleme sağlamaktadır.² Bauman, belirsizliği yok etme üzere yapılan sınıflandırmanın aynı zamanda bir yan ürün olarak belirsizlik durumu yarattığını, belirsizlik durumunun ise, sınıflandırma işleminin dinamizmi için

¹ Hutton Webster, **Taboo: A Sociological Study**, s. 17.24 Aktaran: Evelyn Reed, **Kadının Evrimi I**, Çev. Şemsa Yeğin, 2. Basım, İstanbul, Payel, 1994, s. 43

² Zygmunt Bauman, **Modernlik ve Müphemlik**, Çev. İsmail Türkmen, İstanbul, Ayrıntı, 2003, s. 9-11

gerekli itkiyi verdiğini söylemektedir.³ Böylece her sınıflandırma kaçınılmaz olarak bir belirsizlik yaratmakta; belirsizlik durumu sınıflandırma gerektirmekte ve bu döngüsel süreç devam edip gitmektedir.

Belirsizlik durumu, öngörü ve olabilirliğin hesabının yapıldığı, planlı bir gelişme ve ilerlemeye yönelik bir tehdit durumunu ortaya çıkarmaktadır. Belirleme, yani siyah ya da beyaz sınırlar koyma, siyah ya da beyaz arasında griye yer olmadığını ifade etmektedir. İyi-kötü (ahlâk), güzel-çirkin (estetik), doğru-yanlış (akıl-bilim) gibi sınıflandırmanın belirlediği sınırlar vardır. Aynı şekilde siyasal ve felsefi alanda da belirsizliğe yer vermeden denetlenebilir meşru temellere dayalı sınırlar söz konusudur.⁴ Böylece belirsiz olanı ve belirlenmeye karşı direnç göstereni, düzenin egemenlik alanına yönelik bir tehdit olarak ifadelendirebiliriz. Bu durumda belirsizlik, düzen için hem istenmeyen bir durum, hem de sınıflandırma için gerekli alanı oluşturan düzeneğe olmaktadır. Belirlenemeyen, tanımlanamayan, öngörülemeyen, irrasyonel olan ve tutarsız olan belirsizlik durumunu yaratan düzeneğe, işlerliğini kolaylaştırmak için belirsizliğin yarattığı korkudan yararlanmaktadır.

İnsanlar tarafından oluşturulan toplumun, yine insanlar tarafından değiştirilebilir oluşu, ancak akıl kullanmanın kiteselleşmesi ile gerçekleşebilir. Akıl, "duyarlığın karşıtı olarak, düşünme, anlama, kavrama yetisi, usa vurma, çıkarımlar yapma yetisi; olaylar ya da kavramlar arasında zorunlu bağlantılar kurma yetisi; bağlantıları anlama ve kavrama yetisi"⁵ olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda akıl kullanma, amaçlı yaşama ile özdeşleştirilebilir. Uyumlu olma, itaatkâr olma, sorun çıkarmama gibi davranışlar edilgen olmanın ve akli yeterince kullanılmamanın tezahürleri olarak görülebilir. Düşünememe, kavrayamama, algılayamama, bağlantılar kuramama, etken olamama ve amaçlı yaşayamama durumlarını ortaya çıkaran duygunun korku olduğunu söyleyebiliriz. Bir başka deyişle korkuyu, insan aklını esaret altına alan duygu olarak tanımlayabiliriz.

Korkunun ve belirsizliğin kiteselleşmesi sistemin kendi içsel dinamikleri ve araçlarıyla gerçekleşmektedir. Gri alanlardan, terörden, küresel ısınmadan, göçmenlerden, AISD'den duyulan kitlesel korkuların en önemli aracı kitle iletişim araçları olmaktadır. LeBon'un toplumsal bulaşma kuramına göre;

³ A.e., s.12

⁴ A.e., s. 39

⁵ Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, 8. baskı, İstanbul, İnkılâp, 1998, s. 183

duygular, heyecanlar, tepkiler tıpkı hastalıklar gibi bulaşıcıdır.⁶ Korku ve panik duygusunun toplumun tümüne bulaşarak yaygınlaşması sonucu, hem akli kullanma yetisi körelmekte; hem toplumda yaşam tesadüfî olarak algılanmakta; hem de korku yaratan unsurların topluma müdahale ederek egemen olma durumu ortaya çıkmaktadır. Korkutan korkanın, bilincini, değerlerini, yargılarını egemenlik altına alarak, araçsallaştırmaktadır. İnsanın yaşamının kendi denetiminde olmasını, özgürleşmesini ve akılcıca davranmasını engelleyerek, akıl sahibi olma bilincinin kaybedilmesi ölçüsünde geçmiş ve gelecekte soyutlanmış “an”ı tesadüfî olarak yaşamasını sağlamaktadır. Düşünmek ve eyleme geçirmek insan aklının ve iradesinin sonucudur. İnsanları düşünmekten ve eyleme geçmekten alıkoyan ise, korku esaretidir.

Davranışsal Bulaşma modeline göre, yaşanan gerilimlerin, ortak sıkıntıların, belli bir düzeye ulaşıncaya davranışsal tepkilere dönüşmesi ve davranışsal tepkilerin yığınlara, kitlelere yayılması söz konusu olmaktadır.⁷ Akıl kullanılmadan yapılan kitlesel tepkisel davranışlar ise, kitleler yerine, yeni kargaşa ortamlarından çıkar sağlayanlara yarar getirmektedir. Korku ve korku sonucu oluşan körelmiş akıl, Hegelyan yansıma kategorisinin işleyişine göre; toplumun tüm kesimlerine yayılarak kitleselleşmektedir. Böylece toplumda “Obscurantisme”⁸ egemen olmaktadır. Artık toplumu yönetenler için yönetimi sağlayacak olan akla da gereksinim kalmayacağını ifade edebiliriz. Kütlelerdeki aklın yok olması, toplumsal devrimdeki öngörünün ortadan kalkmasına; önceden kestirilemezlik durumu ise, yeniden belirsizlik durumu yaratılmasına ve böylece sürüp giden bir döngüye dönüşmektedir.

Tarihsel süreç içinde her çağda Batı, kendi iç çelişkilerinden ve çatışmalarından yarattığı belirsizlik ve korku üzerinden düzen oluşturmuş, yine belirsizlik ve korku yaratarak sürekliliğini sağlamıştı. Egemen güç olduktan sonra da kendi yarattığı belirsizlikleri evrensellik iddiası ile tüm toplumlara dayatma yoluna gitmiştir. Ortaçağdan günümüze kadar oluşturulan belirsizlik ve korku durumları oluşturulmaya çalışılan düzene katkı sağlamıştır.

⁶ Ünsal Yetim, **Toplumdan Bireye Mutluluk Resimleri**, İstanbul, Bağlam, 2001, s. 56

⁷ Yetim, a.y

⁸ Fransızca obscurantite sözcüğünden türeyen bu terim, “bilmesinlercilik”, “karanlıkçılık” ya da “aydınlık düşmanlığı” anlamlarına gelmektedir.

Belirsizlik ve Korkunun Ortaçağ Düzenine Katkısı

Ortaçağ korku temelliydi. Bilinemezliğin yarattığı korku kültürü mitler ve metafiziğe dayalı yorumlarla bilinçaltına yerleşmişti. Büyü, cadı, şeytan temaları bilinemez durumları açıklamak için kullanılmıştı. Ortaçağ kurulmadan önce toplumsal yaşam belirsizlik ve bilinmezliğin üzerinde yükselmekte; bilinmez olan ise, fantastik bir soyutlama olan dinselliği ön plana çıkarmaktaydı.

Ortaçağdan önce Batıda egemen olan kurumlaşmış düzen, köle çalıştırma üretim biçimine dayalı merkezi imparatorluktu. İmparatorluğun varlığı halklar ve dinlerüstü bir anlayışla tek otoriteye teslim olmayı gerektiriyordu. Kozmopolit yapının işleyişinin felsefi dayanağı Cicero'nun öğretileriydi. Birey önce tanrılara, sonra devlete, daha sonra ailesine karşı olan ödevlerini yerine getirirdi.⁹ Devletin görevi ise özel mülkiyeti korumaktı. Çeşitli dinlerin mensupları vergi verdiği sürece hoşgörülle karşılanırdı. İmparatorluk içindeki çatışmaları, tek tanrılı din mensuplarının kendi tanrılarından başka tanrının olmadığını vaaz etmeleri ve vergi yükümlüğünden kaçınmaları; dışarıdaki çatışmaları ise; Normanların, Arapların, Macarların ve Germenlerin istilaları oluşturuyordu. İçerde ve dışarıda olan çatışmalar küteller üzerinde derin bir korkunun yükselmesine neden olmuştu. İstilâların ve din kaynaklı baskıların verdiği korku, aklın işlevini yitirmesine yol açarken aynı zamanda güven duygusuna olan ihtiyacı da derinleştirmişti. Dağılma tehlikesi içine giren İmparatorluk 312'de resmi din olarak Hıristiyanlığı kabul etti. Ancak, köle emeği ile üretime dayanan ekonominin istilâlarla bunalıma girmesinin önüne geçilemedi.

İmparatorluk ikiye bölünerek merkezi, 476'da Doğu'ya İstanbul'a taşındı. Batı'da yeni sisteme geçiş süreci daha da belirginleşti. İstilâlar karşısında ufalanmalar başladı. Azat edilen bir kısım köleye belirli bir toprak kirası karşılığında geçimlik toprakları topraklardan ayrılmama koşuluyla işleme hakkı verildi. Bu dönemde "insani ilişkiler derinlemesine bozulmuş, azalmış; para dolaşımı felç olmuş ve ücret ilişkileri mümkünün dışına çıkmış; nihayet, kavranabilen, elle tutulabilenle, yakındakine bağlanan bir zihniyet oluşmuştu."¹⁰ Sürekli savaş ve istila durumunda insanlar şefleri; şefler de adamları aramakta

⁹ Sarp Erk Ulaş vd., *Felsefe Sözlüğü*, Ankara, Bilim ve Sanat, 2002, s. 287

¹⁰ Marc Bloch, *Feodal Toplum*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 4. Baskı, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2005, s. 578

ve özel biatleri ortaya çıkarmaktaydı.¹¹ Korunma güdüsü, özgürlüklerden feragat etmeyi ve bağlanmayı tetiklemekte ve böylece klasik vassalite'nin oluşumunu sağlamaktaydı. Toplanan artı ürünü ve istilalardan korunmayı sağlayacak bir askeri sınıf gerekliydi ve üretim yapan köylünün üzerine koruyucu soylular olarak şövalyeler yerleşmişti. Oluşan sistemde serfler soyluların toprağını işlemiş, karşılığında ise soylular serfleri korumuş ve güvenlik durumu yaratılmıştı. Yeni sistem toprağa bağlı üretim biçimine göre düzenlenmişti.

Hiyerarşik örgütlenmede en üstte kral, altında kendisine bağlı soylular, soyluların altında daha başka soylular ve nihayet en alt ve en geniş tabaka olan serfler bulunmaktaydı. Ortaçağ sisteminde krallıklar çoktu, ancak kralların yetkileri azdı. Yönetimde merkeziyetçilik yoktu. Temel üretim aracı olan toprak, birçok feodal bey arasında paylaştırılmıştı. Ekonomik gücü ellerinde bulunduran ve kralın rakiplerine karşı tek dayanağı olan feodal beyler, kendi iradelerini krala, gerekirse zor kullanarak kabul ettirecek güce sahipti. Sistemde sadece üretim araçları değil, askeri güç de feodal beyler arasında paylaşılmıştı. Donanımlı askerlerden oluşan merkezi bir ordunun kurulması kral açısından pahalı olduğundan, bu ihtiyacı feodal beyler karşılamıştı. Bu nedenle kralın savaşta başarılı olması, feodallerin desteğine bağlıydı.

Ortaçağda esas korku uyandıran olay, gündelik yaşamda can ve mal güvenliğinin hiçbir şekilde olmaması, mevcut gücün savaş ve cinayeti bizzat kendisi yapmasıydı.¹² Korku, gündelik yaşamın ayrılmaz bir parçasıydı. Kale içi güvenli yer olarak görülüyordu. Belirsizlik ile korku arasında sürekli bir bağ bulunmaktaydı. Korku ve yoksulluk, efendiye bağlanmanın koşullarıydı. Şövalye, atsız ve zırhsız köylüyü itaate zorluyor, feodal bey şövalyenin beslenme ve bakımını sağlamak için karşılığında sadakatini istiyor. Feodal beyin servetinin kaynağı olan köylünün düzene itaati aynı zamanda düzenin devamını sağlıyor. Köylünün korku ve yoksulluğunun sürekliliği düzenin işleyişinde temel etken oluyor.

Merkeziyetçi köle imparatorluğu çökerken serf özgürdü. İmparatorluğun çökmesiyle kölelik düzeninin ortadan kalması özgürlük sağlamıştı. Yeni düzende en geniş kesim olan serf kendi isteğiyle "özgür iradesiyle" azınlıkta olan lorda bağlanmıştı.¹³

¹¹ A.e., s. 225

¹² A.e., s. 539

¹³ A.e., s. 351

Ortaçağda soylular arasındaki koruyan (süzeren)-korunan (vassal) ilişkisini düzenleyen bir "özel sözleşme" ilişkisi vardı. 'Kendini teslim edenlerin çoğu, yeni efendilerinden sadece koruma beklemiyorlardı. Aynı zamanda bir zengin olan bu güçlü efendiden, kendilerine yaşamaları için de yardım etmesini bekliyorlardı.¹⁴ İktidarı elinde tutan, aynı zamanda zenginliğe sahip olan ve elinde tutandı. Feodal düzende siyasi iktidar tek bir merkez değil; irili ufaklı parçalardan oluşan mozaikler halindeydi.¹⁵ İktidar, tebaayı korur ve yaşamak için gerekli olan ekmeği verir. "Bir Başka Adamın Adamı" olmak üzerine kurulmuş düzende, biat etme ve hiyerarşik yapıda birbirine bağımlılık söz konusuydu.¹⁶ Bağımsızlık fiziksel ve zihinsel olarak mümkün değildi. "Kendini senyörüne tamamen adayan kimse, bunun sonucu olarak tüm kişisel sorumluluğunu da ona devretmiş sayılır."¹⁷ Sadakat, çok yüksek bir öneme sahipti.

Ortaçağda ideolojiyi soylu sınıftan olmadığı halde soylu sınıfın güç unsuru haline getirdiği kilise gerçekleştirirdi. Kilisenin gücü, soyluların o dönemin temel üretim faktörlerinden biri olan toprak bağışlarıyla oluşturulmuştu. Papa o kadar güçlüdür ki kralları bile aforoz edebilirdi. Kilise hukukunun bütüncül olarak iktidarı vardı. Kilise; felsefe, sanat, düşünce ve yaşam biçimine egemendi. Roma İmparatorunun yerini papa almıştı. Yeni düzende ideoloji, düzeni belirleyen ve koruyan güçtü. Ortaçağda sistem istikrarsızlığın üzerine kurulmuştu ve istikrarsızlığın sürekliliği, rejimin varlık nedeniydi.

Haçlı seferleri, uluslar arası ticaret, coğrafi keşifler yeni etkileşimler ortaya çıkarmış; Ortaçağ kapalı toplumunun gözünü açmıştı. Düzenek içindeki denge; zenginliğe ulaşmak için yeni ticaret yolları arayışında kilise-tüccar birlikteliğinde kısmen sağlanmış olmakla birlikte, yeni duruma ayak uyduramamıştı. Batı düzeni kendi içindeki çelişkileri ideolojik baskı altına almış, esas korku kaynağı olarak gördüğü ötekine karşı öfke, kızgınlık, hırçınlık ve saldırganlıkla yeni egemenlikler kurma arayışına girmişti. 1492'de Osmanlı'nın koruyuculuğundaki Doğu'ya deniz yoluyla ulaşmak amacıyla yapılan seferler sonucunda Hindistan sanılarak keşfedilen Amerika kıtasının el

¹⁴ A.e., s. 228

¹⁵ Erem Sankoca "Kemal Tahir ve Toplum Farklılaşmaları", **Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına Sosyoloji Yılığ-Kitap 10**, Haz. Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 215

¹⁶ Bloch, a.g.e., s. 208

¹⁷ A.e., s. 316

değmemiş zenginliğine ulaşma, beraberinde çıkar ilişkilerindeki dengenin ve dolayısıyla düzenin bozulmasını sağlamıştı. Beri yanda Atlantik merkezli yeni ilişkiler, geleneksel doğu ile Osmanlıyı dışlayan yeni ilişkilerin başlamasını sağlamıştı.¹⁸ Yeni ekonomik ilişkilerin temelinde ortaya çıkan değişmeler, yeni düzenin ideolojinde de değişmeleri getirecekti. Yeni mezhep ve bölünmelerle yeni duruma uyum sağlayacak düzenlemeler (faizin meşrulaşması vb.), Aydınlanma düşüncesinin habercisi olarak sayılan Rönesans ve Reform hareketlerini ortaya çıkarmıştı.

Yeni oluşan burjuva sınıfı, Batı tarihinden gelen ve feodal düzende de temel olan 'özel mülkiyetin kutsallığı ilkesi' ne dayanarak güçlenmeye ve feodal üst yapıdaki yerlerini almaya başlamıştı. Feodalite-burjuvazi savaşı yeni felsefi temele oturtulmalıydı. 16.yy'da çıkar çatışmaları Katolikler, reformcular ve halk tabakası olarak bölünmeye başlamıştı. Despot kilise iktidarından kurtulmak isteyen halk, Rönesans hareketlerini destekleyerek isyanların ve çatışmaların yoğunlaşmasına neden oldu. İngiliz burjuvazisinin gelişiminde olduğu gibi, kapitalizm, feodal bir kurum olan parlamentoyu ele geçirecek yerleşmişti. Yeni feodal üst yapı, devrimle ortadan kaldırılmamış, evrimleştirilmişti. Feodal üstyapının dönüştürülmesi sadece politik kurumlar nezdinde olmamış; aynı zamanda dinin de reformlarla dönüştürülmesi gerçekleştirilmişti.

Yeni süreçte Hıristiyanlık düşüncesi korunmuş olmakla birlikte; ulusal çıkar kavramının ortaya çıkışıyla birlikte yeni ilişkiler üzerinden denetim sağlama yolu ile zenginlik elde edilmeye başlanmıştı.¹⁹ Artık, devlet desteğinde kurulan ve korunan tüccar sınıfın tekel oluşturması ve sömürgeler yoluyla mutlak monarşinin hüküm sürmesi söz konusuydu.²⁰ Batı'da yeni sistem, yüzyıllarca süren mezhep, sınıf ve iktidar çatışmalarından kaynaklanan düzensizlik ve belirsizlik üzerinde, yeni ideolojik düzlemde yeniden oluşturuluyordu.

¹⁸ Ertan Eğribel, "Baykan Sezer: Yeni Dünya Düzeni Üzerinde Dolaşan Osmanlı Hayaleti", **Baykan Sezer'e Armağan, Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi, Sosyoloji Yıllığı-Kitap 11**, Haz. Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, İstanbul, Kızılelma, 2004, s. 137

¹⁹ Baykan Sezer, "Sosyoloji ve Coğrafya Ders Notları", **Sosyoloji ve Coğrafya Sosyoloji Yıllığı 15. kitap**, Kızılelma, İstanbul, 2006, s. 69-70

²⁰ Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 9. Basım, İstanbul, Remzi Kitapevi, 2000, s. 45-46

Batı'da Aydınlanma ve Yeni Düzen Arayışı

İnsanı ve akli merkeze alarak bireyi meşrulaştıran ve skolâstik dogmalardan özgürleştiren Aydınlanma, 17.yy'da Avrupa'da başlayan, gelenekten özgürleşen insanın ve aklın toplumsal yaşamın tüm yönlerinde egemen olmasını savlayan bir dünya görüşüdür. Özgürlük, akli kullanma özgürlüğüdür. Kant, Aydınlanmayı insanın kendi kendisini korkaklık ve tembellik yüzünden maruz bıraktığı vesayetten kurtulması olarak tanımlamaktadır.²¹ "Aydınlanmak isteyen insanın kendisi, aydınlatılması istenen şey de insan hayatının anlam ve düzenidir."²² İnsanın hem kendisini hem de başkalarını aydınlatabilmesi için özgür düşünebilmesi, sorgulaması, üretmesi, eyleme geçirmesi gerekmektedir. Dogmaların ve verili durumun korkusuzca sorgulanması ve hastalıklı ilişkilerin iyileştirilmesi için gereken ahlaksal tavrın yanında; insanın kendi bulduğu gerçeğin dogmalaşmaması için de gerçeğin yanlışlanabilir ya da doğrulanabilir olması, insanın kendini merkeze almasının önünde bir engel olarak görülmelidir.

Aydınlanma aynı zamanda yeni düzen için gerekli modern örgütlenme biçimlerinin temellerini oluşturan düşüncedir. Rasyonellik, bilimsellik, evrensellik, aklın egemenliği gibi kavramlarla donatılmış modern örgütlenme biçimlerinde bilim, siyasa, kültür ve endüstri alanlarında ortaya çıkan birbirine bağlı değişimler ve devrimler temel karakteristiği belirlemektedir.

Bacon, Descartes ve Newton'a kadar getirilen Aydınlanma düşüncesi, maddi dünyadan "tanrıları" kovmuş ve tanrı merkezli kutsal düzenden insan merkezli dünyevi düzene geçişi sağlamıştı. Bilgiyi mutlaklaştırarak, ruh ve maddeyi birbirinden ayıran Aydınlanma; kilise dogmalarından çıkışı, evrenin ve toplumun yasalarının bilinebilir olduğunu, tanrısal olmadığını temellerine yerleştirmişti.

Aydınlanmadan özellikle Kant'tan buyana akıl, en yüksek bilgi yetisi olarak, akıldışı olan ise, akılla kavranamayan, bir nedene bağlanamayan, tesadüfi olan, bilinemeyen, bilirse de kavramlarla bağlanamayan, mantıkla belirlenemeyen, hesaplanamayan, insanı aşan güç olarak kabul edildi.²³

Eski Yunan'ın ikilik üzerine kurulu hiyerarşik düzeninin sınıflandırması gibi belirlilik yaratılarak belirsizliğin önüne geçilmişti. Yeni düzende artık din,

²¹ Nejat Bozkurt, "Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt". **Kant**, İstanbul, Say, 2005, s. 263

²² Macit Gökberk, **Felsefe Tarihi**, 17. Basım, İstanbul, Remzi Kitapevi, 2007, s. 289

²³ Akarsu, a.g.e., s. 185

ideoloji olarak eski önemini kaybetmişti. Evrenin hareket yasaları artık bilinemez değil, belirli ve bir denge içerisinde sürekliliğini koruyan bir yapıdır ve ancak bilimle ona ulaşılabilir. Akıl, düzen için doğru olanı ararken, kaderci ve akıldışı yaklaşımların tersine olayların arkasında bir nedensellik bulmaya çalışır.

Doğaüstünün (metafizik) doğal olanla, dinin bilimle, tanrısal buyruğun doğa yasasıyla ve din adamlarının filozoflarla yer değiştirmesi; tüm sorunların çözümünde araç olarak deneyin rehberliğindeki aklın yüceltilmesi; insan ve toplumun mükemmelleştirilebileceği ve insanca yaşamı sağlayacak bir yönetim isteği Aydınlanmanın ana temalarıydı.²⁴ Aydınlanma düşüncesinde toplumun planlı ve isteğe bağlı olarak değiştirilebilir ya da yeniden oluşturulabilir oluşunun zemini, üretim ilişkilerinin dönüştürülmesi, üretim güçlerinin gelişmesi ve Newton mekaniği ile elde edilmişti. Newton, doğayı makineye benzetir. Bunun anlamı, keskin düzenliliklerin varlığının kabul edilmesidir. İlk itkiyi veren tanrı, bu eylemiyle birlikte maddi dünyadan çekilir. Artık evreni birbirine bağlayan, sürekliliğini ve düzenliliğini sağlayan, soyut varsayımlara dayanmayan somut bir çekim yasası vardır. Nesnelere arasındaki ilişkiler, süreç içindeki olabilirliği ve yönlendirebilirliği ortaya koyarak evrenin sınırlarını çözebilmeyi geçerli kılacaktır.

Yeni düzen belirsizliği belirleme ve hükmetme çabası içindedir. Aydınlanma, Ortaçağ dogmalarının yerine bilimi geçirmiş, bilim ve aklın tek otorite olduğunu söylemiş; Hegel bunu rasyonel olan gerçektir, gerçek olan rasyoneldir diyerek ifade etmişti. Metaların değişim değeri ile sınırsız zenginlik yaratabilen tüccar sınıfının başarısı, aynı zamanda batılı bilimin doğuşuna da hizmet etti. Doğa, insana boyun eğebilir ve yönlendirilerek insana yararlı hale sokulabilirdi.

Aydınlanma ile bilim ve akıl merkeze oturmuştu. Eski Yunan'dan beri süregelen tanrı-insan-doğa çatışması Aydınlanma ile noktalanmış görünüyordu. Bilimin ön plana geçmesiyle beraber bilinemezliğin bilgisine ulaşma ümidi, korku yaratan unsurları azaltmıştı. İnsan bilim ve akılla korkularından sıyrılabilirdi.

17.yy'dan 19.yy.'a kadar toplumda yer edinen Aydınlanma dünya görüşü 1789 Fransız Devrimine de öncülük eder, insani değerlerin öncelikli olması,

²⁴ Robert Bierstedt, "18.Yüzyılda Sosyolojik Düşünce". **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi-I**, Tom Bottomore, Robert Nisbet, Haz. Mete Tunçay, Aydın Uğur, İstanbul. Kırmızı. 2006. s. 26

eşitlik ve özgürlük savunulur. Demokrasi, Cumhuriyet, Laiklik, Özgürlük kurumsallaşır. Ancak, 19.yy'dan itibaren Aydınlanmadan sapmalar gerçekleşir. 16.yy'dan itibaren tarih dışı toplumlarla kurduğu ilişkiler sonucu kazandığı yeni güçle Batı dünya egemenliği 19.yy da artık kurulmuştur.²⁵ Palazlanan burjuvazi artık devrimci düşüncelerini geride bırakmıştır. 1873–1898 yılları arası ortaya çıkan ekonomik bunalım bir yandan yeni iktisat teorilerini hazırlarken; embriyonik halde de olsa, tekeli ortaya çıkarmıştı. Toplum artık yeni teoriye (neo-klasik teori) göre sınıflardan değil; çok sayıda firmadan ve çok sayıda oluşan bireylerden oluşmakta, var olan düzenin sürdürülmesi için yerleşmiş çıkarlar savunulmaktaydı.²⁶ 19.yy'da Batının sorunu artık elde edilen üstünlüğün en iyi biçimde kullanılması sorunudur.²⁷ Artık, bilginin evrenselliği, kültürlere ve insanlara göre değişmez özellikte oluşu ve kültür, din, gelenek ve ahlakın akla dayalı kavramlaştırmanın dışında yer alması ve akla dayalı bilginin belirlilik temeline dayanması söz konusudur.

Kapitalist sistemde artık-değere el koyma işlemi, ekonomik süreçte gerçekleştiği için Aydınlanmanın dinin yerine bilimi geçirmesi gibi, dinsel ideolojik olarak geri plandadır. Marx'ın söylemiyle "Katı olan her şey buharlaşır." Kapitalizm öncesi toplumlarda artık-değere el konuş biçimi, ekonomi-dışı bir olgu olduğu için siyasal ve ideolojik zor, düzen için temel bir olguydu. Feodal dönemde derebeyi, egemenliği altındakilerden tanrısal hakkı olarak gördüğü hizmeti alıyor ama karşılığında töreler gereği onları koruyor ve yaşamlarını güvence altında tutuyordu.²⁸ Yeni düzende korunan-koruyan ilişkisi yoktur. Ancak özgürlük, akla güven ve iyimserlik egemendir.

20. yüzyıla gelindiğinde ise, ekonominin büyük bir bölümü tekellerin denetimi altına girer. Bilim sermaye işbirliği, insanı, toplumu, doğayı egemenliği altına almıştır. 20. yüzyılın başında ilk olarak Max Planck'ın ortaya çıkardığı Kuantum fiziği, Newton mekanik fizik teorisinin eleştirisidir. Egemen olan gerekircilik sorgulanmaya başlanır. Daha sonra kuantum fiziği Sommerfeld, Broglie, Bohr, Schrödinger, Heisenberg vb. fizikçilerin katkılarıyla kuantum mekaniğine dönüşür. Heisenberg'in "belirsizlik ilkesi" atomaltı parçacıklarının hareketlerinin düzensiz olduğunu ve mekanik bir neden-sonuç ilişkisi kurulamayacağını anlatır. Önceden belirlenemeyen

²⁵ Baykan Sezer, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, İstanbul, Kızılelma, 2006, s.34–35

²⁶ Kazgan, s. 119

²⁷ Sezer, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, s. 46

²⁸ Erich Fromm, *Sağlıklı Toplum*, Çev. Yurdanur Salman, Zeynep Tanrısever, 4. Baskı, İstanbul, Payel, 2006, s. 93

rasgelelilik, evrensel devinim yasalarını temelden sarsar. Ancak, Einstein belirsizlik ilkesine “asla beni tanrının zar attığına inandıramazsınız” diyerek karşı çıkar. Belirsizlik ilkesi yüzeysel bir yorumdur ve mutlak değildir der. Bilim ilerledikçe bu belirsizlik ilkesi deşifre edilerek belirli bir düzenek haline gelebilir. Atom altı parçacıkların ortaya çıkışı Newton mekaniğini sorunsallaştırır. Einstein, Evren’de hiçbir şeyin yoktan var edilmediğini ve yok edilemediğini ve sarmal bir biçimde birbirine dönüştüğünü ortaya koyar. Einstein’ın görecelilik kuramında yer ve zaman tanımlaması Newton mekaniğinin her koşulda gerçekleşemeyeceğini, artık evreninin tamamı için bir tek durumun söz konusu olamayacağını ve doğanın tek bir makine düzenliliği içinde işlemediğini ortaya çıkarır. Atomaltı parçacıkları her nesne için aynı, ancak her birinin davranışı önceden kestirilemiyor ve denetlenemiyor ve sonuçta her atom altı parçacığın bir araya geliş biçimi farklılaşıyor. Bununla birlikte bir araya geliş biçimi karşılıklı etkileşim ortaya çıkarıyor. Ancak tanrı zar atmayacağına göre, sadece tesadüfler söz konusu olamaz. Şu an için düzensiz olduğu varsayılan atom altı parçacıklarının hareketi, bilimin ilerlemesiyle belli bir düzenliliğin varlığını belirlememizi sağlayacaktır şeklinde tartışmalar başlar.

Bilimsel olarak oluşturulan teoriler zamanla geçerliliğini kaybedebilir, teoriler mutlak değildir, yerine yeni teoriler üretilir. Yeni teoriye geçiş bir süreç içinde olur ve toplumlara yön verebilmek ve geleceğini tayin edebilmek için geçmiş ve anın bilgisinden elde edilecek bir öngöründe bulunmanın gerekli olduğu fikri, modern bilimin değerler dizisi içinde yer alır. Ortaya çıkan krizler karşısında yeni kuramlar geliştirilir. Ancak yeni kuramlar yeni krizlere yol açar. Sistem için esas korku uyandıran nesne, yine sistemin kendinden kaynaklanan krizler olur.

Günümüze gelindiğinde bilimsel bilginin “doğru” bilgi olduğu sorgulanmaktadır. Aydınlanma düşüncesinin insanlık sorunlarına büyük anlatılarla çözüm getiremediği, yerine küçük anlatıların geçerli olması gerektiği; büyük anlatıların insanlık için vaat ettiği büyük umutların savaşlar, kitlesel ölümler, yoksulluk gibi sorunları çözemediği ifade edilmektedir. Adorno ve Horkheimer “Aydınlanmanın Diyalektiği”nde burjuva Aydınlanmasının dünyayı, gerçekte olduğu gibi değil de hesaplılık ve yararlılık kurallarına göre algıladığını, teknolojiye indirgenen bilginin doğa ve toplum üzerinde bir egemenlik aracı olduğunu ve böylece Aydınlanmanın maddi dünyanın bilgisini üretme yerine; iktidarı meşrulaştıran bilinç ürettiğini belirterek düzen

sorgulamalarına dayanak oluşturur.²⁹ Batı düşüncesinin gelişme yönü doğanın egemenlik altına alınması ve dolayısıyla insanın egemenlik altına alınması biçiminde seyrediyor. Beri yandan Batı düzeninin güvencesi sayılan insan hakları, özgürlük, eşitlik, demokrasi gibi ideal kavramlar batı dışı ülkelere dayatılmaya devam edilir.³⁰

Belirsizlik ve Korkunun Yeni Düzene Katkısı

Günümüzde merkezsizlik, çokmerkezlilik ve toplumsal yaşamın belirsizliğinden bahsedilmekte; karışıklık yaratan ikilikler (sınıflandırmalar) yerini çokluklara bırakmaktadır. Düzen yıkılması, merkezi denetimin kalkması, insan merkezli yapının dağılması, büyük anlatıların yıkılması, teknolojiye ve ilerlemeye yönelik endişeler, dinselğin yükselişi, bilginin yaygınlaşması, melez kültürler, yüzeysellik, çoklu ve çatışmacı kimlikler, öznenin öne çıkması, kuralsızlık ve mekânsızlık gibi birçok özellikleri içinde barındıran bu dönem, kimilerine göre modernizm sonrası yeni toplumsal yapıyı; kimilerine göre ise modernizm sürecinde bir döneme karşılık gelmektedir.

Lyotard, bilimsel bilginin (meta anlatılar: Aydınlanma, İdealizm, Tarihselcilik gibi) tek bilgi türü olmadığını, adalet, mutluluk, yücelik, haz gibi anlatısal bilginin meşrulaştırım kaynaklarının meta anlatılarla tüketildiğini, dil çoğulculuğunun kabul edilmesi gerektiğini belirtmektedir.³¹ İlerleme, Aydınlanma, Rasyonellik, Özgürlük, Evrensellik gibi kavramlarının yapı sökümü uğraması, düzenin yıkılması, merkezi denetimin kalkması, çok ve çatışmacı kimlikler, pazarların küçültülmesi ve üretimin azaltılması, kültürlerin melezleştirilmesi, yüzeysellik gibi temalar söz konusudur. Lyotard, postmoderni meta anlatılara olan inanmazlık (incredulity) olarak tanımlamaktadır.³² Evrenin içerdiği öğeler tanımlanarak ve etkileşimleri incelenerek üst düzeyde açıklama getiren mantık ve önceden oluşturulmuş bir kuram içinde zemin bulan bilgi, gerçeği karşılayan bir bilgi değil, içeriksiz bir bilgidir.³³ Böylece Postmodern durumda özellikle bilime ve bilgiye yaklaşım tarzları (epistemoloji) eleştirilmektedir. Bir yandan da özgürce ne anlıyorsan onu anla yaklaşımı

²⁹ Sinan Kutlu, *Elveda Postmodernizm*, İstanbul, Papirus, 2003, s. 33

³⁰ Sezer, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, s.166-168

³¹ Ahmet Çiğdem, "Çevirenin Notu", J.F. Lyotard, *Postmodern Durum*, Çev. Ahmet Çiğdem, 3. Basım, Ankara, Vadi, 2000, s. 8

³² J.F. Lyotard, *Postmodern Durum*, s. 12

³³ Kutlu, a.g.e., s. 36

çerçevesinde bilinemezlik, rastgelelik, ilişkisiz süreçler ve yeni kargaşa durumu yaratılmaktadır. Giddens'in radikalleşmiş modernizm dediği yeni dönemi, Habermas, tamamlanmamış proje olan modernizm sürecinde kesintiye uğramış bir dönem olarak ele almakta ve iletişimsel eylem kuramına dayalı bir uzlaşım gündeme getirmektedir.

Risk Toplumu olarak da ifade edilen bugünkü toplumda tehlike, risk ve belirsizlik kavramlarının içiçeliği söz konusudur. Giddens'in doğal riskler ve imal edilmiş riskler olarak ayırdığı risk durumları karşısında, olası tehlike ve tehditler, güvensizlik, belirsizlik ve korku tüm yaşam biçimlerini değiştirmekte; düzen, akıldışına yönlendirdiği toplumun algılama yetisini yok ederek sürekliliğini sağlamaktadır. Beck, risklerin belirgin özelliklerini şu şekilde belirtmektedir: Önceden görülemez ve tahmin edilemezlik; sigortalanamazlık (Atomik tehlikeler ve nükleer kazalar sigorta kapsamına girmemektedir); sınıfüstünlük, küresellik ve yaygınlık; uzmanlara bağımlılık; yan etkilerin yaygınlığı; geleceğe yönelik tehlike endişesi; denetimlilik.³⁴ Risklerde önlenemeyen tehlike olasılığı, tüm kurumsal yapılara olan güveni sarsmakta, yeni düzen arayışlarını gündeme getirmektedir.

Alain Minic, örgütsüzlük, kargaşa, düzensizlik, kabilecilik, mafya ve merkeziyetsizliğin olduğu ve yoksulluk, ilkel vahamet, ekonomik ve toplumsal krizlerin üretildiği bu durumu, "Yeni Ortaçağ" olarak isimlendirmektedir.

Postmodernizm belirsizlik üzerinden yapıları yıkarırken, sistemlere de güvensizlik söz konusu olmakta; yaşam belirsizlik, geçicilik, parçalılık ve tesadüflük üzerine kurulmaktadır. Entüisyonizm (sezgicilik) yaşamın tesadüfi bir içeriğe sahip olduğunu belirtmektedir. Bergson'un "yaşamsal atılım" adını verdiği bu düşünce, gündelik yaşamın belirlenemeyen ve dolayısıyla tesadüflüklerle biçimlenen bir dizge olduğunu ifade ederek "an"a vurgu yapmıştır. "An"ı yaşamaya ve tesadüfi yaşama vurguyu, Kazancakis "Zorba" adlı eserinde romanlaştırmıştı. Zorba, bir ruh'tur ve o delidir.³⁵ Özgürlük, belirsizliğin kişiyi sürüklemesidir ve sürüklenmeye karşı kişinin bir iple kendisini sabitlemesi ise, bakkal zihniyetlilik'le yaftalanmaktadır. Bir başka ifadeyle; yaprak gibi rüzgârın belirsizliğine kendine vermek ve her türlü ipten boşanmak gerekir. Hegel ise, "özgürlük, zorunluluğun kavranmasıdır" der. Toplumsal yaşamın tesadüflüğü, bilgiye erişmeyi ve bilginin doğrulanmasını

³⁴ Ayşe Çuhaç, "Ulrich Beck'in Risk Toplumu Kuramı". *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İ.Ü. SBE, 2004, s. 52-53

³⁵ Nikos. Kazancakis, *Zorba*, Çev. Ahmet Angın, 7. Basım, İstanbul, Can, 1993, s. 320-330

engellediği için; belirsizlik, düzenin leit motifi olmaktadır. Yaşamın tesadüflüğü ve belirsizliği bir anlamda geçmişe ve geleceğe yönelik düşüncelere ket vurmakta ve yaşam “an” olarak yaşanmaktadır.

Günümüzde de zenginliğin bir kesimde yığılmasının yeteneklerin körelmesine neden olduğunu söyleyebiliriz. Yeteneklerin ilgası, aklın geri plana düşmesine zemin hazırlamaktadır. Ve böylece korku, insan aklının körelmesi sürecini tamamlamakta ve küleselleşmektedir. Aynı zamanda korku, “kârlı ve gelişen sosyal kontrol ve özel güvenlik endüstrilerinin hammaddesi olduğu kadar talebin sürekliliğini de sağlamaktadır.”³⁶ Korkuyla birlikte varlığını sürdüren olağanüstü bir güvenlik saplantısı³⁷ ve akıldışılık toplumun en üst kesimlerine kadar yaygınlaşmaktadır. Bloch, bu durumu, “kötü adam seçme politikasının öteberide en üst mevkilere kadar cahilleri”³⁸ yerleştirilmesiyle betimlemektedir. Artık akılsızlaşan toplumu yönetenler için de aklın kullanılmasına gerek kalmamaktadır.

20.yy ile 21.yy düzeninde korku üretim mekanizmalarının aynı, ancak korkuyu yaratan unsurun yapısında farklılık olduğu söylenebilir. Albert Camus 20.yy’ı “korku çağı” olarak nitelemekteydi. Alain Minc, post-komünist dünyanın Yeni Ortaçağın toplumsal düzensizliğinin temel dinamiği olduğunu belirtmektedir. Soğuk Savaş döneminde, Batı düzeninin arkasında komünizme, komünizm tehdidine karşı askeri, politik ve ekonomik bir yapı kurulmuştu. Komünizm bir mıknaş rolü oynayarak hem kendisini hem de düşmanını yapılandırmış, aynı zamanda da düşman rejimin istikrarını sağlamıştı. Batı’nın düzeni komünizme göre yapılandırılmıştı ve komünizmin çöküşü Batı düzenin de çöküşü anlamına geliyordu.³⁹ Minc, yeni Ortaçağın komünizmin çözülmesi ile gerçekleşmediğini, ancak komünizmin gerçeği görmemizi engellediğini ifade ederek önemli bir etken olduğunu belirtiyor. Refah devletinin varlığı, Devletlerin parsellendiği gerçeğini örtüyordu. Soğuk savaş dönemi ile post-komünist dönem hakkında Minc, “Hiçbir riskin olmadığı ama bir tehdidin bulunduğu bir dünyadan, tehdidin olmadığı ama sayısız riskin bulunduğu bir dünyaya geçtik”⁴⁰ ifadesini kullanmaktadır.

³⁶ Eduardo Galeano, **Tepetaklak**, Çev. Bülent Kale, 2. Basım, İstanbul, Çitlenbik, 2006, s. 99

³⁷ Frank Furedi, **Korku Kültürü**, Çev. Barış Yıldırım, İstanbul, Ayrıntı, 2001, s. 9

³⁸ Bloch, **a.g.e.**, s. 125

³⁹ Alain Minc, **Yeni Orta Çağ**, Çev. Mehmet Ali Ağaoğulları, Ankara, İmge, 1995, s. 130

⁴⁰ **A.e.**, s. 107

Komünizm belirliliğe sahip korku yaratan unsurdur. Günümüzde ise; yeni korku yaratan unsurlar belirsiz bir karaktere sahipmiş gibi görünüyor. Korkuya neden olan unsurlar olarak; gri alanlarda⁴¹ yerleşen gri topluluklar (mafyöz yapılar, kaçakçılar, terör örgütleri, çeteler, uyuşturucu tacirleri vb.); ötekileştirilmiş göçmenler; sömürgeci politikalar; işgaller, tehditler, suikastlar ve turuncu devrimler; ulus kategorisinin aşındırılmaya çalışılmasıyla birlikte ortaya çıkan mikro milliyetçi yaklaşımlar ve etnik çatıştırmalar sayılabilir. Geçici güvencesiz işlerde çalışma ya da işsiz kalma, politik ve kültürel olarak dışlanmış olma, bunun yanında toplumda genel olarak ortaya çıkan ahlaki çöküş ve güvenlik sorunu gri alanların büyümesinin temel dinamiği olmaktadır. Gri alanlar devletin nüfuz edemediği alanlar olarak otorite ve hukuk dışılığı temsil etmektedir.

Düzen kendini sürdürmek için belirsizliklere ihtiyaç duyuyor. Belirsizlik ve korkunun yarattığı kafa karışıklığı aynı zamanda düzene karşı olabilecek direnci kırıyor. Korkular geleceğe güven duygusunu ortadan kaldırıyor, kafa karışıklığı, inancın sarsılması, bağlantı kuramama, anlamsızlık ve yön kaybı yaşanıyor. Soğuk savaş dönemi düzeninden yeni düzene geçiş yeni değerler dizgesi gerektirmektedir. 1914–1980 yılları arası 1. ve 2. Dünya Savaşları, Büyük Bunalım ve Sovyetlerin varlığı neo-klasik serbest dış ticaret teorisinin uygulanmasını engellemiş; ancak 1980 ve 1990 yıllarında uluslar arası kurumlar aracılığıyla uygulamaya sokulmuştur.⁴² Böylece, bir yandan soğuk savaş sonrası “uluslararası terörizm” ve “güvenlik sorunu” gibi söylemler dünya düzeninin gündemine otururken; diğer yandan dünya pazarı büyük sermaye sahiplerinin eline geçmektedir.

Yeni düzen, yüzyılı aşkın bir süredir tektipleştirmeye çalıştığı farklılıkları, özgürlük söylemiyle postmodernite /çokkültürlülük adı altında belirginleştiriyor ve aynı zamanda bu farklılıklar saldırganlığı haklılaştırmada kullanılıyor.⁴³ Teknolojiyi, bilimi, askeri gücü ve hukukun gücünü tek elinde olduğunu söyleyen yeni egemen gücün “öteki”si ise etniklik ve dinselikle yapılandırılıyor. Ekonomik ve kültürel olarak sömürülerek ötekileştirilenlerin, parçalanarak etnik, dinsel, tarikat vb. temelli çok parçalı ötekilerin

⁴¹ A.e., s. 77–79

⁴² Kazgan, a.g.e., s. 167

⁴³ Ufuk Özcan, “Kemal Tahir’in Soruları ve Sorgulama Biçimi Üzerine”, **Kemal Tahir’in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına Sosyoloji Yılığ-Kitap 10**, Haz. Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, İstanbul, Kızılelma, 2003, s.94

oluşturulması söz konusudur. Krizlerin yarattığı kartel ve tröstler, etnik, dinsel kimlikli çokmerkezciliği öne çıkarmaktadır.

Sonuç Olarak

Modern anlamda bireyin tarih sahnesine çıkışı Aydınlanma ve kapitalizm ile birlikte gerçekleşmişti. Kapitalizmde, burjuvaların ekonomik ve politik güçleri eşitti ve sınıfsal olarak burjuva iktidarı söz konusuydu. Sayıca büyük olan ancak egemenlik alanının küçük olduğu burjuvalar açısından bakıldığında; bir burjuvanın tesadüfî hareketi diğer burjuva tarafından önlenmekteydi. Tesadüfîliğe meydan verilmemekteydi. Ancak, günümüzde iktidarı elinde tutanların sayıları oldukça az ancak egemenlik alanlarının büyük olduğundan söz edebiliriz. Bu aktörlerin tesadüfî hareketlerini dizginleyecek olan kitlelerin ideolojik olarak baskılanmış olduğunu belirtebiliriz.

Kütteleler üzerinde egemenlik kurma eylemi, işleyen tek taraflı eylemiyle gerçekleşmemekte; aklını kullanma özgürlüğünü kavrayamayan, özgürleşmemiş küttelelerin “verili olanı” alma eylemiyle birlikte gerçekleşmektedir. Kütteleler tüketim ideolojisinin gündelik yaşamda verili “mutluluk” kodlarıyla uyumlu yaşamakta ve “mutlu” oldukları ya da mutlu olmaya çalıştıkları sanısıyla borçlu kaldıkları düzeni devam ettirmektedirler. Gündelik yaşamda ahlaksal kaygıdan çok, yitirme riski yüksek olan getirimden dolayı duyulan korku yoğunlaşmaktadır. Çeşitli korkularla akılsızlaştırılmış kütteleler ahlaklı yaşam yerine, verili değerleri tüketerek düzenin devamlılığını sağlamaktadır.

Gündelik yaşamda cana ve mala karşı yönelik olası tehlikeden kaynaklanan korku, tüm yaşam biçimlerini değiştirirken; güvenlik kaygısı kamusal ve özel güvenlik hizmetlerinin hacmini büyük ölçekli genişletmektedir. Küttelelerde yoksulluğun ve suç oranlarının artması ve suçun genel ve olağan bir durum haline alması, yaşamın istikrarsızlığın bir göstergesi olmaktadır. İstikrarsızlık düzensizliği ve dolayısıyla da belirsizliği beraberinde getirmekte ve yeni gri yapılanmalar ortaya çıkmaktadır.

Korkuların toplumsal yaşama egemen olması, gri alanların genişlemesi ve zenginliği ellerinde bulunduran azınlığın büyümesiyle doğru orantılı artmaktadır. İnsan ilişkilerinde güvensizlik, para ilişkilerinde güvensizlik, güvencesiz çalışma yaşamı gibi güvensiz alanlar, farklı korku ve güvensizlik durumu ortaya çıkmaktadır. Ekonomik olarak ötekileştirilmiş olan, küreselleşme-yerelleşme zemininde çokkültürlülük ideolojisinin kavramları olan

mikromilliyetçilik ve dinsel/mezhepsel farklılıklarda ötekileşmek için dönüştürülmektedir. Yoksulluk sınırında geçimlik ücret ve güvencesiz yaşam koşullarını kabullenerek tıplı serfler gibi özgür iradeleriyle köle koşullarında, esnek çalışma koşulları, emekçi kütlelerde gündelik yaşamın risklerine karşı korku ve sığınma güdülerinin yerleşmesine neden olmaktadır. Bu sığınma güdüsünün etkileri ideolojik ve ekonomik düzlemlerde ortaya çıkmaktadır. Örneğin; aç kalma korkusu bir yandan emekçi kütleleri esaret koşullarında sefalet ücretleriyle yasal günlük çalışma saatinden daha fazla çalışmaya itmekte, diğer yandan güvencesiz işçi-patron arasında patronaj ilişkilerinin ve işçilerin kendi arasında da etnik köken, mezhep, tarikat dayanışma ilişkilerinin yüksek olmasına neden olmaktadır.⁴⁴

Korkunun egemen olduğu diğer kesimde; Ortaçağın serfleri gibi toplumda en geniş yere sahip olanların varlığından kaynaklanan korku ve en son teknolojinin sunduğu Ortaçağ kalelerini andıran güvenlik mekanizmalarının yanında ekonomik ve yaşamsal güvence sağlayıcı sığınma ilişkileri gerçekleşmektedir. Ortaçağ düzeninde savaşlar, salgınlar ve istilalar sürdükçe, vasalaj ilişkisi ve feodalite, istikrarsızlığın üzerinde temellenmişti. İktidarın parçalı, irili ufaklı mozaik karakteri, “gri alan”ları ortadan kaldırmamıştı. Sadece, lordların egemenliği altındaki topraklarda, özel sözleşmelere dayanan ve bu yüzden keyfi de olsa bir düzen vardı. Ancak kalenin dışı hala belirsizlikle doluydu ve bu da istikrarsızlığın temel nedenlerinden biriydi. İktidarın parçalı karakteri ile gri alanların ve toplumların varlığı arasında, yapısal bir bağ söz konusuydu. Bugün de bireyin bireyselliği yerine; özel biat ilişkilerinden kurulu düzenekler topluma egemen olmaktadır. Düzenin ememediği gri alanlar, akli en alt düzeye indirgenen, dinsellik, çokkültürlülük gibi ideolojik araçlarla baskılanan kütleler sayesinde yaygınlaşmaktadır. Gri alanlar, ekonomik ve siyasal olarak dışlanmış kütlelere yaşamsal alan sağlamaktadır.

Yeni Düzen, toplumdan topluluğa doğru kurulurken, heterodoks yaklaşımlar değer kazanmaktadır. Bu durum yeni düzenin gerçekleşmesinde gerekli olan kargaşa zeminini sağlamaktadır. Minc, artık sınırların değişmezliği ilkesinden, toplumsal yapıların sağlamlılığında ve kesinliğinden bahsedilemeyeceğini belirtmektedir. Günümüzde devrimin yıkılarak değil; dağıtılarak

⁴⁴ Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Sosyal Politika Araştırma ve Uygulama Merkezi ve Halkevleri tarafından Türkiye'nin 20 farklı yerleşkesinde ulusal ya da uluslararası düzeyde hiçbir kuruluşun herhangi bir fon sağlanmaksızın 2170 kişi ile yüzyüze görüşülerek gerçekleştirilen “Anadolu’da Yoksulluk ve İşçi Sınıfının Yeni Kompozisyonu” adlı anket çalışmasının sonuçlarından alınmıştır.

gerçekleşeceğini, devrimin merkezinin eskiden olduğu gibi Avrupa olduğunu ve devrimci güçlerin ise, mobilize olmuş kütleler değil; medyanın oluşturduğu kamuoyu olacağını belirtmektedir.⁴⁵

Belirsizlik, yeni düzenin değerler dizgesi için gerekli zeminin oluşturulmasını sağlayan bir toplumsal atmosferdir. Belirsizlik, yeniden bir sınıflandırma gerektirmektedir. Ancak yeni sınıflandırmanın yeni belirsizlik durumları ortaya çıkaracağını ifade edebiliriz. Dilthey, artık sınıflandırmanın yapılamayacağı tam netlik durumunun tarihin sonu demek olduğunu; Derrida da belirsizlik durumunun sürekli olacağını ve dolayısıyla tarihin sona ermeyeceğini ifade etmektedir.⁴⁶ Tesadüfîlik ve belirlenemezlik durumu, bir yandan ekonomik alanda geleceğe yönelik korkular yaratırken, diğer yandan toplumsal kurumlara olan güvenin sarsılmasına yol açmakta ve korkuya neden olan gerçeğin sorgulanması yerine; akıldışılık, korku nesnesinden kaçma ya da görmezden gelme davranışı, çaresiz, güvensiz ve korumasız insanlar toplumu ortaya çıkarmaktadır. Kitleler için düşünerek, anlayarak, çıkarımlar yaparak, olaylara ya da kavramlara bütüncül yaklaşım arasında zorunlu bağlantılar kurarak korku nesnesine karşı akılcıca savaşarak özgürleşmek yerine; belirsizliğin yarattığı korkunun esiri olarak aklı kullanma yetisinin köreltilmesi ve kendine yaşamsal alan veren bir güvenlik şemsiyesi altına girmesi söz konusu olmaktadır. Kitlelerin düşünerek, anlayarak, çıkarımlar yaparak, olaylara ya da kavramlara bütüncül yaklaşım arasında zorunlu bağlantılar kurması batı düzeni için asıl korku yaratan unsur olmaktadır.

KAYNAKLAR

- AKARSU. Bedia: **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, 8. baskı. İstanbul, İnkılap. 1998.
- BAUMAN, Zygmunt: **Modernlik ve Müphemlik**, Çev. İsmail Türkmen, İstanbul, Ayrıntı, 2003.
- BIERSTEDT, Robert: "18. Yüzyılda Sosyolojik Düşünce". **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi-I**, Tom Bottomore, Robert Nisbet, Haz. Mete Tunçay, Aydın Uğur, İstanbul, Kırmızı, 2006.
- BLOCH, Marc: **Feodal Toplum**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 4. Baskı, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2005.
- BOZKURT, Nejat; "Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt", **Kant**, İstanbul, Say, 2005, ss. 263-273
- ÇUHACI, Ayşe: "Ulrich Beck'in Risk Toplumu Kuramı", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İ.Ü. SBE, 2004.

⁴⁵ Minc, a.g.e., s.142-144

⁴⁶ Aktaran: Bauman, a.g.e., s. 23

- EĞRİBEL, Ertan: "Baykan Sezer: Yeni Dünya Düzeni Üzerinde Dolaşan Osmanlı Hayaleti", **Baykan Sezer'e Armağan, Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi, Sosyoloji Yıllığı-Kitap 11**, Haz. Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, İstanbul, Kızılelma, 2004.
- FROMM, Erich: **Sağlıklı Toplum**, Çev. Yurdanur Salman, Zeynep Tanrısever, 4. Baskı, İstanbul, Payel, 2006.
- FUREDİ, Frank: **Korku Kültürü**, Çev. Barış Yıldırım, İstanbul, Ayrıntı, 2001.
- GALEANO, Eduardo: **Tepetaklak**, Çev. Bülent Kale, 2. Basım, İstanbul, Çitlenbik, 2006.
- KAZANCAKİS, Nikos: **Zorba**, Çev. Ahmet Angın, 7. Basım, İstanbul, Can, 1993.
- KUTKU, Sinan: **Elveda Postmodernizm**, İstanbul, Papirus, 2003.
- LYOTARD, Jean-François: **Postmodern Durum**, Çev. Ahmet Çiğdem, 3. Basım, Ankara, Vadi, 2000.
- MINC, Alain: **Yeni Orta Çağ**, Çev. Mehmet Ali Ağaoğulları, Ankara, İmge, 1995.
- ÖZCAN, Ufuk: "Kemal Tahir'in Soruları ve Sorgulama Biçimi Üzerine", **Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına Sosyoloji Yıllığı-Kitap 10**, Haz. Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, İstanbul, Kızılelma, 2003.
- REED, Evelyn: **Kadının Evrimi I: Anaerkil Klandan Ataerkil Aileye**, Çev. Şemsa Yeğın, 2. Basım, İstanbul, Payel, 1994.
- SARIKOCA, Erem: "Kemal Tahir ve Toplum Farklılaşmaları", **Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına Sosyoloji Yıllığı-Kitap 10**, Haz. Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, İstanbul, Kızılelma, 2003.
- SEZER, Baykan: **Sosyolojinin Ana Başlıkları**, Kızılelma, İstanbul, 2006.
- SEZER, Baykan: "Sosyoloji ve Coğrafya Ders Notları", **Sosyoloji ve Coğrafya Sosyoloji Yıllığı 15. kitap**, İstanbul, Kızılelma, 2006.
- ULAŞ, Sarp Erk vd: **Felsefe Sözlüğü**, Ankara, Bilim ve Sanat, 2002.
- YETİM, Ünsal: **Toplumdan Bireye Mutluluk Resimleri**, İstanbul, Bağlam, 2001.